

## PASINLER KAPLICALARININ COĞRAFI ETÜDÜ

Yrd.Doç.Dr. Çiğdem ÜNAL \*



### **Özet:**

*Alp-Himalaya orojenik kuşağında bulunan ülkemizin halen faal olan tektonizması ve yapısal özellikleri sıcak su kaynaklarının bolca olmasını ve yurt sathına yayılması sonucunu doğurmuştur. Dünyanın her yerinde özellikle son yarım yüzyılda önemi gittikçe anlaşılan ve yatırım yapılan "termal turizm"; turizm aktivitelerinin içerisindeki yerini almıştır.*

*Yurdumuzda son yıllarda çeşitli yörelerde inşa edilen termal tesisler, turistik çekim merkezleri haline dönüşmüştür. Araştırmamıza konu olan Pasinler Kaplıcaları eski tarihlerden beri bilinmekte, özellikle yakın yöreden yerli turist çekmektedir. Termal kaynakların fiziksel ve kimyasal özellikleri ile tıptaki kullanımları her geçen gün daha da önem kazanmaktadır.*

*Bu termal kaynaklar üzerinde yapılacak yeni yatırımların Pasinler ilçesi, Erzurum ili ve giderek yurt turizmine katkısı artırılabilir.*

### **Abstract**

*The (stil) active tectonic and structural features of Türkiye a country on the Alp-Himalaya(s) orogenic zone, have resulted in many thermal springs (spas) spread all over the country. In all parts of the world, especially in the last five decades the importance of "thermal tourism" has been realized (recognized) more and more, and it has taken its right place among the other tourism activities.*

\* Atatürk Üniv. Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

---

*The thermal facilities, built in different regions in recent years, have turned into main touristic attractions. The Pasinler Spas (the thermal springs of Pasinler) – the subject of our (this) research – have been known since the ancient times and they attract native tourists especially from the surrounding regions. With their physical and chemical features, their use in medicine gains more importance day by day.*

*The contribution of new investments in developing these thermal springs (spas) to Pasinler, Erzurum and (to) the tourism industry of Turkey can be increased.*

---

## PASINLER KAPLICALARININ COĞRAFI ETÜDÜ

A Geographical Study of the Pasinler Spas (thermal springs)

---

### GİRİŞ

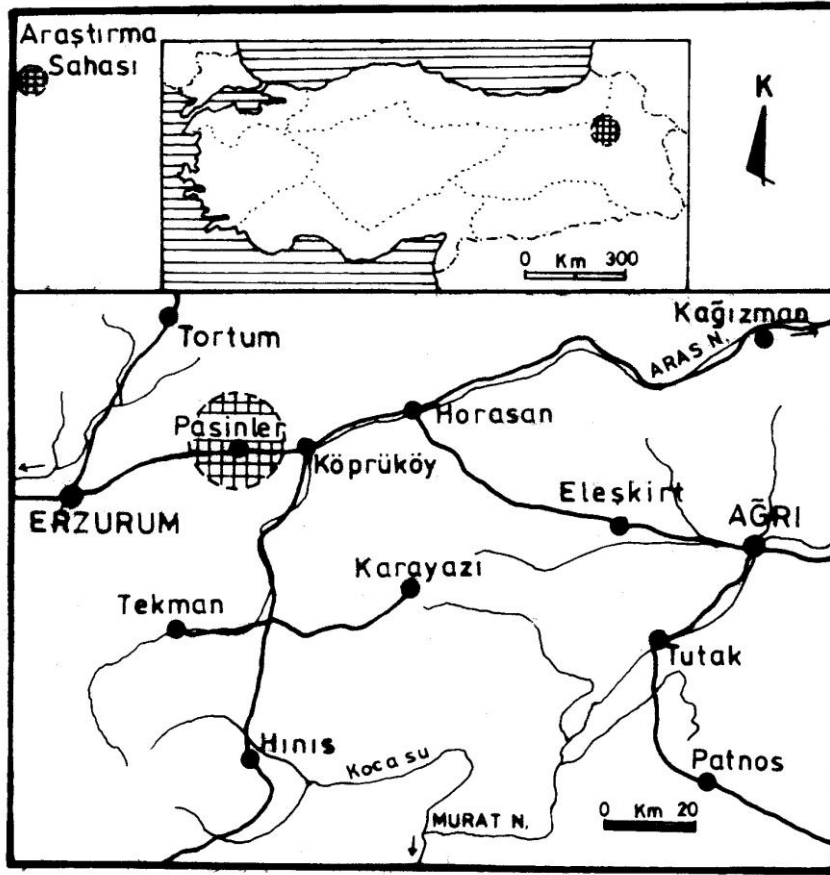
Yeraltında bulunan suların doğal olarak yeryüzüne çıktıkları yerlere **kaynak** denir. Bunlar farklı yörelerde menba, pınar, çeşme, göze gibi isimlerle adlandırılırlar. Yer altı sularının tektonik kırık ve çatlak düzlemleri boyunca yerin derinliklerine sızarak, orada ısındıktan ve kimyasal özellikleri değiştikten sonra yüzeye çıkan kaynaklar **sıcak su** ya da **termal kaynaklar** diye tanımlanır. **Şifalı sular** olarak da adlandırılan bu sulardan yararlanılarak yapılan tedavi uygulamalarına **termalizm** denilmektedir.

Sağlık turizminin termalizm tipi, şifalı kaynakların ortaya çıkardığı, yeni turistik çekim alanlarını oluşturmuş ve turistik hareketlerin çeşitlenmesine neden olmuştur. Bu hareketler genel olarak **kaplıca**, **içme** ve **çamur kürleri** uygulamasına dayanır. Sıcaklığı 20 °C ve daha yüksek olanlarına **termal (ignthermal) sular** veya **sıcak maden suyu**, sıcaklığı daha düşük, olanlarına **soğuk maden suyu** denilmektedir. Yurdumuzda çok yaygın olarak bulunan termal suların çıktığı kaynaklara **ılıca** veya **kaplıca** denir. Kaynak civarında tesis bulunmayan **termal** kaynaklara İlica Hamamlar, konaklama tesisleri, kür yapma bölümleri bulunanlara ise kaplıca denilmesi uygun olur (Doğanay, 2001: 259-260).

Ülkemiz uygun jeolojik özellikleriyle termal turizmini geliştirmeye aday bir ülkedir. Sayıca fazla olan sıcak su kaynaklarımız debileri, sıcaklık dereceleri, radyoaktiviteleri, mineral eriyiği oranları ve kolay ulaşımaları ile “kaplıca planlama kriterlerine” sahiptir. Var olan bu potansiyele rağmen 1980’li yıllara kadar, yeterli ilgiyi göremeyen dolayısıyla yatırım yapılmayan kaplıca kaynakları gelişim gösterememiş, ancak 1982 yılından sonra yatırım faaliyetlerine hız verilmiş, modern termal tesisler yapımına başlanmıştır. Turizm Bakanlığı’nın 1982 yılından itibaren kaplıca alanlarını turizm merkezi olarak ilan etmesi, arsa tahsisleri ve kolay kredi imkanları nedenleriyle, 1984 yılında “kaplıca turizm işletme” belgeli tesis sayısı

yalnızca 1 iken, 1990'lı yıllarda anılan tesis sayısı 61'e yükselmiştir (Doğaner, 2001: 80).

Erzurum'un farklı yörelerinde (Ilıca, Köprüköy, Çat) termal kaynaklar olmasına rağmen, kolay ulaşım imkanları ve yüksek turizm potansiyeline sahip olması nedenleriyle Pasinler ilçe merkezi (Hasankale)'deki termal kaynaklar araştırmamıza konu olmuştur. Pasinler Erzurum'un kuzeydoğusunda, 35 km uzaklıkta, Pasinler Ovasının kuzeyinde ve Türkiye-İran transit karayolu (D100) üzerindedir (Şekil 1). Ekonomik faaliyetlerin genel olarak tarıma dayalı olduğu ilçe merkezi nüfusu 1997 yılında 48437 kişidir.



Şekil 1. Pasinler'in Lokasyon Haritası.

### 1. Doğal Çevre Özellikleri:

Pasinler ilçe merkezinin güneyinde yer alan Pasinler Ovası; Kuzey ve Güney Anadolu dağlarının, Doğu Anadolu'da birbirlerine en çok yaklaştıkları yörede bulunmaktadır. Ova batıda Deveboynu eşliğinden başlar, doğuda Çobandede köprüsü yakınlarında Aras nehri ve Hasankale çaylarının birleştiği yere kadar uzanır (Şekil 1). Pasinler ovasını kuzeyden sınırlandıran Kargapazarı dağları, blok şeklindeki faylanmalar ve aşınım süreci ile toptan yükselmeler sonucu oluşmuşlardır. Yaklaşık 40-50 km uzunluk ve 15-20 km.'lik bir genişlik gösterirler. Yüksek bir plato görünümünde olan bu düzlükler üzerinde, yer yer yükseltileri 3000 metreye varan tepeler yer alır. Kargapazarı dağlarının oluşumları, orojenik hareketlerden çok, volkanizmayla ilgili görülmekte ve Miyosen, Pliyosen hatta Kuaterner'de görülen gerilmelerin yol açtığı dikey hareketlerle, bloklar şeklinde yükseldikleri ve zamanla parçalandıkları kabul edilmektedir (Ünal, 1994 : 8).

Pasinler ovasının güneyden sınırlandıran Palandöken Dağlarının, ovanın güneyini oluşturan bölümü; düzgün, yüksek ve kabarıktır. Bu dağlar da tek bir şekil unsuru ayırt edilemez; bir düzlüğün yanında sivri bir kalker kaya çıkıntısı veya dalgalı bir yöre, burada görülen yeryüzü şekillerindedir. Bölgenin morfolojik karakteri yapısıyla ilgilidir ve tektonik hareketlerin bu bölgede tahribatını fazlaca yapmasının eseridir. Batıdan doğuya doğru Alibaba-Nalbant-Sakaltutan dağları birbirinden kesin sınırlarla ayrılmaksızın uzanırlar (Sür, 1961:111). Ovanın güneyini oluşturan bu dağlar **Kretase** devrine ait ofiyolit seri ve kireç taşlarından oluşmuştur. Bu kesimde oldukça yaygın olan peridotit grubu kayaçlar; koyu yeşil renkte, kırıklı bir yapıya sahiptir. Peridotit kayaçlarının ve bunların türevi olan serpantinler ile kireçtaşları olistolitlerinden oluşan bu serilerin üzeri, Miyosen devrine ait malzemeyle kapatılmıştır (Ünal, 1994: 12).

Doğu Anadolu'daki ovaların, çoğunlukla, Üstkretase-Poleosen'de meydana gelmiş senklinaller veya bunların eksenlerinin kesişmesinden oluştuğu kabul edilmektedir. Doğu-batı yönünde doğrusal bir uzanış gösteren ve birbirlerine bağlanan bu havzalar, Neojen başlarında faylanma sonucu oluşmuştur. Gerçi bu ovaların birçoğunda, graben (çöküntü)

olduklarını ortaya koyacak belirtilere rastlanmaz, ancak Pasinler ovasının bir graben olduğunu açıkça ortaya koyan deliller mevcuttur. Ova'yı kuzey ve güneyden çevreleyen ve ona graben görünümünü veren faylar, doğu-batı doğrultulu düşey ve eğim atımlıdır. Aynı sistemle ilgili kuzey-güney yönlü ve genellikle düşey atımlı fayları da yörede izlemek mümkündür. Pasinler tektonik havzasını oluşturan faylar hemen tümüyle Postmiyosen ve Antepiyosen yaşlıdır, özellikle orta üst pliyosen söz konusu tektonizmadan etkilenmemiştir (Ünal, 1994: 32). Bu faylardan birisi, ovanın doğu kesiminden başlayıp, Pasinler ilçe merkezinin Kaplıcalar mahallesinden geçerek batıya devam eder. Pasinler kaplıcalarının yer aldığı bu kesimde, alüvyonun altında, yer alan volkanik formasyonlar vardır. Bu formasyonları kesen fay düzlemi boyunca yükselen sıcak kükürtlü sular, alüvyonu geçerek yüzeye çıkmaktadırlar. Çevrede açılan sondaj kuyularında, Pasinler kaplıcaları özelliğinde sular görülmez. Bunun nedeni ise; yer altı akış yönünün, kaplıca sularının meydana geldiği sahaya doğru olmasıdır.

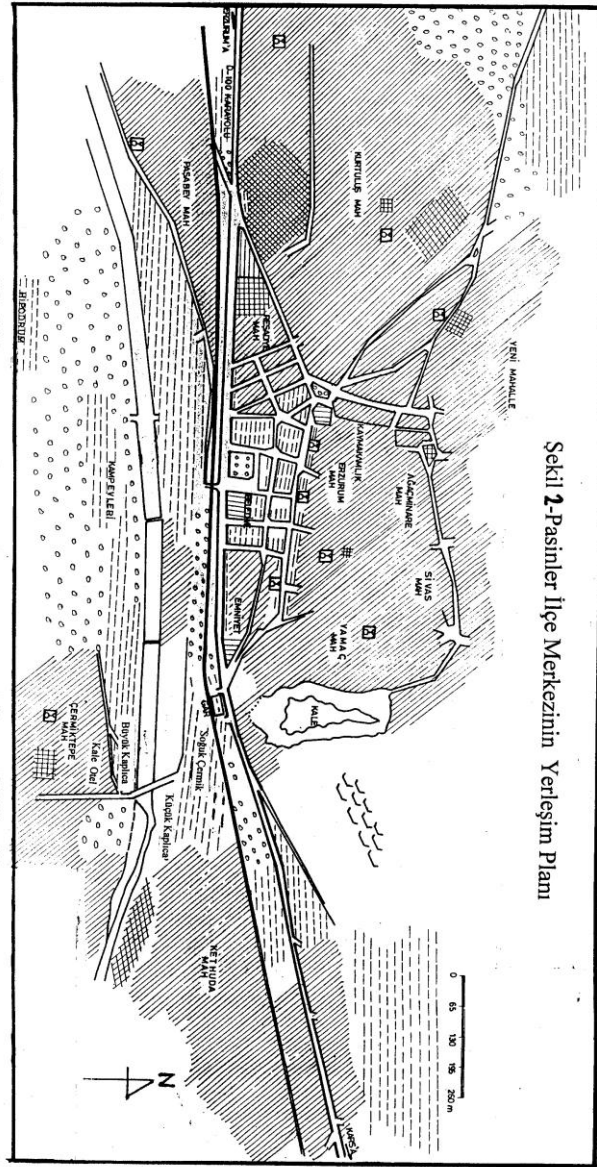
İlçede söz konusu termal kaynaklar dışında soğuk su kaynakları da (100 adetten fazla) bulunmaktadır. Bu kaynaklar, genellikle orta tuzlu ve az sodyumlu sular olup, daha çok yüksek alanlarda yoğunluk gösterirler. Pasinler ovasının kuzeyinde ve güneyinde yer alan dağlık alanlardan kaynaklanan akarsular, bazen çok derin vadiler içerisinde akarak ovaya ulaşırlar. Bunların çoğu sürekli akarsulardır, özellikle kuzeyden inen akarsular ovaya indiklerinde kendi taşıdıkları alüvyonlar içerisinde kaybolurlar. Bu nedenle ovanın kuzeyindeki yer altı su seviyesi yüzeye oldukça yakındır.

Karasal iklim özelliklerinin hakim olduğu Pasinler'de yıllık ortalama sıcaklık değeri 6.8 °C'dir.

## **2. Kaplıcaların Genel Özellikleri**

Pasinler'deki kaplıcalar; yukarıda bahsedilen ve Pasinler ovasını doğu-batı yönünde kesen, alüvyonla örtülü fay hattı boyunca Hasankale çayı civarında sıralanmışlardır (Şekil 2). Bu kaplıcalardan güneyde olanına "Büyük Kaplıca", kuzeyde olanına "Küçük Kaplıca", istasyon mevkinde olanına "Soğuk Çermik" denilmektedir. Yörenin bir diğer termal kaynağı ise

“Pasinler Kale Oteli” kaynağıdır. Maden sularının sıcak olanlarına, yurdumuzda genel bir adlandırmayla, ılıca veya kaplıca denilmesiyle birlikte, birçok yörede olduğu gibi Erzurum’da da aynı kaynaklar için **çermik** tanımı kullanılmaktadır.



### 2.1. Büyük Kaplıca

Hasankale kaplıcalarının en büyüğü olan Büyük Kaplıca; kalınlığı 2 metre civarında, yüksek duvarların oluşturduğu tek bir bölümden meydana gelmiştir. Binanın dört köşesine yerleştirilmiş olan, dört büyük kemer ile alt uçlarında bunlarla birleşen ve duvar ortalarına düşen daha küçük kemer olmak üzere büyüklü, küçüklü sekiz kemer üzerine oturtulmuş bir kubbesi vardır. Çermiğin ışığı, bu kubbenin tepesinde bulunan yüksek ve dört yüzlü bir ışıklıktan (pencere) sağlanmaktadır. Kemerli ve cephesi kesme taşlı olan ve üst kısmında kitabeleri bulunan eski kapısı doğuya bakmaktadır. Ancak bu eski kapı kapatılarak, aynı duvarın güney köşesine yakın bir yerinden yeni bir kapı açılmış ve kaplıcanın tarihi bütünlüğü bozulmuştur (Fotoğraf 1).



**Fotoğraf 1:** Büyük Kaplıca ve sonradan açılan giriş kapısı.

Büyük kaplıca kaynağının çıktığı yerde böyle bir yapılaşmanın, çevrenin Osmanlılara katılmasıyla Kanunî Sultan Süleyman zamanında gerçekleştirildiği bilinmektedir (Konukçu, 1998: 256). Burada ortadaki yıkanma havuzunu çevreleyen dört duvar üzerine kubbe ile örtülü orijinal kısmının giriş kapısının üzerinde yapıyla ilgili bir kitabe bulunmaktadır. 40x60 cm boyutundaki bu kitabede, “Künbet-i köhne bir hamam bulundu.



Rızaullah için tamir olundu Derunu hoş perî-ruhlarla doluydu Tarihi bin yüz altmış üç 1163 (miladi 1749)” ifadeleri yer alır. Bu cümlelerden, o dönemde harap halde olan kaplıcanın tamir edildiği anlaşılmaktadır. Büyük Çermik’in doğuya bakan eski kapısı üzerinde 40-50 cm boyutunda dikey şekilde yerleştirilmiş ayrı bir kitabe daha bulunmaktadır. Bu kitabede: “Zulkadriye Beylerinden Şah Beyin bina eylediği Tarih sene 793 ikinci tamir tarihi sene 1310” (1892) ifadeleri yazılıdır. Ancak 793 tarihinin karşılığı olan 1391 yılında, Pasinler’de ne Osmanlı ne de Dulkadiroğulları’nın egemenliği söz konusudur. Bunun tarihi olaylarla izahı da mümkün değildir. Tahminen o zamana kadar ayakta kalan eski bir kitabenin yanlış okunması ya da hatırdan yanlış tutulması dolayısıyla sonradan yazdırılan bu onarım kitabesi esas alınmıştır (Konukçu 1998: 257).

**Tablo 1.** Büyük Kaplıca’nın Fiziko-Kimyasal Analiz Raporu

Kimyasal Özellikler									
Katyonlar	Mg/lt	Meq/lt (milival litre)	%mEq/lt %milival	Anyonlar	Mg/lt	MEq/lt (Milival litre)	%mEq/lt %Milival		
Sodyum	895.500	38.935	61.881	Klorür	1051.300	28.610	49.350		
Potasyum	221.500	5.670	9.450	Florür	0.282	0.014	0.0002		
Kalsiyum	176.600	8.830	14.700	Sulfat	9.600	0.200	0.333		
Magnezyum	72.200	6.380	10.633	Mitrit	11.800	0.245	0.208		
Demir	2.800	0.150	0.250	Hidrofosfat	0.073	0.0015	-		
Aluminyum	0.910	0.100	0.166						
Amonyum	0.15	0.008	0.013						
Çinko	0.023	0.005	-						
TOPLAM	13 76443	60.08	100	TOPLAM	2903.610	60.08	100		
Fiziksel Özellikler									
İletkenlik (mho)	PH	Sıcaklık (°C)	Toplam beta (pci/lt)	Uranyum (u/lt)	Renk	Görünüş	Tortu	Koku	Tad
4.0.10 <sup>-3</sup>	6.4	41	59.1	2.0.10gr <sup>-5</sup>	Renksiz	Hafif Bulanık	Var	Yok	Tuzlu

**Kaynak:** Özdemir, 1974: s. 60, Başar, 1973: s. 109

Büyük Kaplıca, yaklaşık 6,5x6,5 m boyutlarında bir yıkanma havuzu ile bunun etrafını çeviren köşeleri pahlı, dört duvar üzerine oturan 14,5 m. Çapında kubbeli bir mekandan ibarettir. Bu kısmın, güneye bakan sivri kemer içerisine alınmış basık kemerli bir giriş kapısı vardır. Önüne sonradan etrafında soyunma kabinleri bulunan ortası havuzlu bir mekân eklenmiştir. Çok yakın tarihlere kadar birbirine birer kapı ile bağlı iki ana mekandan ibaret olan Büyük Kaplıca, yakın tarihlerde yeni bir proje ile asıl tarihi kimliğini kaybetmiştir. Mozaik sıvaların yapılmasıyla, nişlerle birlikte

kabartma resimlerde maalesef kapatılmıştır. 1960 yılında kaplıcaya, soyunma yeri olarak kullanılması amacıyla ek bir bina yapılmıştır.

Romatizma, sedef, böbrek taşı, kadın hastalıkları ve hazımsızlık gibi hastalıkların tedavisinde kullanılan kaplıca sularının fiziko-kimyasal analizi Tablo 1.de verilmiştir.

Termal kaynakların fiziksel ve kimyasal özellikleriyle tedavi edici özellikleri arasında bir bağlantı vardır. Bu tip şifalı sularda esas unsur bikarbonat dengesidir, 1974 yılında yapılan analiz raporuna göre Büyük Kaplıca “Sodyum-Bikarbonat-Klorür sular” gurubundandır. Sıcaklık değerleri açısından Hipertermal (38 °C ve üzeri) – Hipotonik 136,496 milimol/lit) sular sınıfına dahil edilmektedir. Büyük kaplıca suyunun içilerek tedavide kullanımında; hipostenik (tembel) mideler, lenfatik ve anemik hastalar için faydalar sağladığı bilinmektedir. Hafif diüretik, yani idrar söktürücüdür. Kaplıca sularında sodyum klorür (1051.300 mg/lit), Sodyum bikarbonattan (1830.610 mg/lit) daha az orana sahiptir. Sülfat iyonu hiç yoktur; yalnız bikarbonatlı, demir fazladır. Bu sebeple demirli sulardan sayılır, kalsiyum iyonu da sodyumun ¼’ü kadardır. Suda fazla miktarda bikarbonat halinde demir iyonu ve birazda kalsiyum bikarbonat bulunduğundan bu tuzlar havuz içinde kolayca karbonat haline gelerek suyun bulanmasına neden olmaktadır (Başar, 1973: 109).

## 2.2. Küçük Kaplıca

“Alipaşa Çermiği” olarak da adlandırılan Küçük Kaplıca Büyük Kaplıca’nın 50-60 metre kadar kuzeyinde, Hasankale Çayı’nın iki yakasını birleştiren köprüünün sağında yer almaktadır. Büyük Kaplıca gibi Küçük Kaplıcanın da imârından sonra geçirdiği onarımlar tarihi kimliğinin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Mermer duvar kaplamalı kabin ilaveleri ile günümüzde farklı bir kimlik kazanmıştır. Kaplıcanın tarihçesinin yazılı olduğu kitabe bugün ortadan yok olmuştur. Arşivlerde de Alipaşa Çermiği’nin inşa tarihini gösteren kesin bilgilere rastlanmamıştır. Ancak yakın bir zamana kadar var olduğu iddia edilen kitabede (Konukçu, 1998: 261-262), kaplıcanın, yapım yılı 793 olarak verilmiştir. (Tarih ile kitabede

yer alan diğer bilgiler arasında tutarsızlıklar sebebiyle eski kitabenin kırılmış veya silinmiş olması ihtimali yüksektir).

Esasında tek gözlü, kemerler üzerine kubbe örtülü olan bu kaplıcaya (Fotoğraf 2) bir giriş salonu ve bir soyunma yeri ilave edilmiştir (1763). Daha sonraki yıllarda (1998) Atatürk Üniversitesi ve Pasinler Belediyesi'nin işbirliğiyle yeni ve modern bir proje uygulanarak içerideki havuz dışında, bir düzenleme öngörülmüş, bunun çevresine yeni bölümler ve soyunma kabinleri ilave edilmiştir. Orta yerinde birkaç basamakla inilen ve binanın geometrisiyle uyumlu olan havuzu vardır (Foto 2).



**Fotoğraf 2:** Küçük Kaplıca (Alipaşa Çermiği)

Küçük Kaplıca suyu açık sarı yeşil renkte olup, kaynak sıcaklığı 38 °C dir. Görünüşü berrak, kokusu özel ve tadı hafif ekşimtraktır. Kimyasal analiz raporuna (Tablo 2) göre “Sodyum-Bikarbonat-Klorürlü” sular sınıfına dahil edilir. Kaplıcanın fiziksel sınıflandırılması ise “İzotermal-Hipotonik (139,872 milimol/lit)” sular sınıfı içerisinde yer alır. Büyük Kaplıca’da olduğu gibi romatizma, sedef, böbrek taşı, kadın hastalıkları ve hazımsızlık gibi hastalıkların tedavisinde kullanılır.



**Fotoğraf 3:** Küçük Kaplıca’da ortasında 1.5 metre derinlikte bir havuz ve 8.30 metre çapında bir kubbe ile örtülü ana mekân bulunmaktadır.

**Tablo II.** Küçük Kaplıca’nın Fiziko-Kimyasal analiz Raporu

Kimyasal Özellikler								
Katyonlar	Mg/lt	Meq/lt (milival litre)	%mEq/lt %milival	Anyonlar	Mg/lt	MEq/lt (Milival litre)	%mEq/lt %Milival	
Sodyum	891.4	38.750	63.431	Klorür	984.630	27.736	45.402	
Kalsiyum	181.4	4.651	7.614	Florür	0.45	0.024	0.001	
Potasyum	181.4	4.651	7.614	Sulfat	8.3	0.172	0.003	
Magnezyum	78.2	6.462	10.577	Nitrat	0.03	0.001	-	
Demir	5.31	0.296	0.005	Hidrofosfat	0.0022	0.005	-	
Aluminyum	0.130	0.014	0.002	Bikarbonat	2022.500	33.156	54.275	
Manganez	0.600	0.021	0.001					
Çinko	0.30	0.002	0.001					
Amonyum	0.008	-	-					
TOPLAM	1375.898	61.096	100	TOPLAM	3015.932	61.088	100	
Fiziksel Özellikler								
İletkenlik (mho)	PH	Sıcaklık (°C)	Toplam beta (pci/lt)	Uranyum (u/lt)	Renk	Koku	Tad	Görünüş
3,8.10-3	7.4	38	72.3	0,5.10gr <sup>-6</sup>	Renksiz	Özel	Ekşimsi	Berrak

Kaynak: Özdemir, 1974: s. 60. Başar, 1973: s. 109

### 2.3. Kale Otel ve Kaplıca Tesisleri

Kale Otel ve kaplıcaların yer aldığı alanda 1960 yılından önce “Camiş Çermiği” adı verilen bir bataklık bulunmaktaydı. Bu tarihte Hasankale Belediyesi tarafından saha önce ıslah edilerek ağaçlandırılmış ve

daha sonra bu alanda turistik bir otelin yapımına karar verilmiştir. 1966 yılında, modern kaplıca tesisleriyle hizmete açılan Kale Otel, bugün 80 yataklı olup odalarında telefon, televizyon, 24 saat sıcak su mevcuttur (Fotoğraf 4-5). Otel restoranı 100 kişiye hizmet verebilecek düzeydedir. Kaplıca bölümünde yarı olimpik yüzme havuzu ve aile kabinleri mevcuttur (Fotoğraf 6).

**Tablo III.** Turistik Kale Otel Kaplıcalarının Fiziko-Kimyasal Analizi

Kimyasal Özellikler							
Katyonlar	Mg/lt	Meq/lt (milival litre)	%mEq/lt %milival	Anyonlar	Mg/lt	MEq/lt (Milival litre)	%mEq/lt %Milival
Sodyum	910.800	39.600	62.068	Klorür	1085.500	30.577	47.926
Potasyum	295.000	7.564	11.85	Florür	0.40	0.021	0.033
Kalsiyum	138.030	6.901	10.816	Sulfat	11.20	0.233	0.365
Magnezyum	101.000	8.340	12.072	Nitrat	5.60	0.090	0.141
Demir	24.900	1.338	2.097	Hidrofosfat	0.040	0.0008	-
Aluminyum	0.290	0.032	0.0005	Bikarbonat	2022.22	32.856	51.498
Amonyum	0.021	0.001					
Manganez	0.240	0.001					
TOPLAM	1470.281	63.777	100	TOPLAM	3106.956	63.777	100
Fiziksel Özellikler							
İletkenlik (mho)	PH	Sıcaklık (°C)	Toplam beta (pci/lt)	Uranyum (u/lt)	Renk	Koku	Tad
$3,95 \cdot 10^{-3}$	6.2	39	6.97	$5,1,10^{-6}$	Yeşilimsi	Özel	Tuzlu

Kaynak: Özdemir, 1974: s. 61.

Kale Otel Kaplıca Suları, Sodyum-bikarbonat-klorürlü sular grubundan olup, hipertermal-hipotonik (145,767 milimol/lt) fiziksel sınıflandırmaya dahil edilir.

Yıl boyunca hizmet veren Kale Otel Kaplıcaları ancak 15 Haziran-15 Eylül tarihleri arasında % 75-80'lik doluluk kapasitesine ulaşmaktadır. Özellikle bu tarihler arasında yöreyi ziyaret eden yabancı turist sayısında artış görülmektedir. Japonya-Belçika-Almanya-Hollanda'lı olan turistler otel kaplıcalarına bir, iki günlük gezilerde bulunmaktadır.

Haftada yaklaşık 40 yabancı turistin konakladığı Kale Otel Kaplıcalarında yıllık yabancı turist sayısı 500 kişiye ulaşmaktadır. Yaz sezonu dışında haftada 50 kişiye hizmet veren otelde, bu rakamlar, yaz sezonunda 400 kişiye kadar çıkmaktadır.



**Fotoğraf 4:** Kale Otel ve Kaplıcaları Tesislerinden Görünüş.



**Fotoğraf 5:** İki Yıldızlı Pasinler Kale Otel Odalarından Görünüş.



**Fotoğraf 6:** Belediye Tarafından İşletilen Şifalı Banyolu Hotel.

Söz konusu kaplıcalar böbrek, sindirim sistemi, idrar yolları, romatizma, siyatik, lumbago, nevralsi ve çeşitli kadın hastalıklarının tedavisinde yararlı olmaktadır.

Yukarıda belirtilen termal kaynaklar, Pasinler'i tanıtan ve turist çeken en önemli yerlerdir. Alüminyum, potasyum, sodyum, magnezyum, kalsiyum, demir, çinko gibi metalik bileşikler ihtiva eden kaplıcalar sularının romatizma, kas ağrıları, sinir hastalıkları ve beslenme bozuklukları gibi rahatsızlıkları iyileştirici etkisi nedeniyle çok sayıda insan, yıl boyunca Pasinler'i ziyaret etmektedir. Pasinler'de kaplıca turizminin gelişmesini sağlayan faktörlerden biri de ulaşım kolaylığıdır. Erzurum'a yakınlığı sebebiyle yıllık yerli ziyaretçi sayısı 300 bine ulaşmaktadır.

Su sıcaklığını 38 °C olduğu Küçük Kaplıca'nın havuzundan aynı anda 100 kişi yararlanmakta, yıllık ziyaretçi sayısı ise 150-160 bin kişiyi bulmaktadır. Büyük Kaplıca'nın sularının sıcaklığı (41 °C) daha fazladır. Aynı zamanda günlük ve yıllık ziyaretçi sayısı (200 bin) daha yüksektir.

Soğuk Çermik olarak bilinen kaynağın suları 18-20 °C sıcaklıktadır. Diğer kaplıcalarda olduğu gibi havuz kubbe ile örtülmüştür. Sadece yaz sezonunda yararlanılan tesisten aynı anda 40-50 kişi istifade edebilmektedir.

Yıllık ziyaretçi sayısı 8-10 bin kişi arasında değişmektedir. Belirttiğimiz bu kaplıcaların dışında sahada birde Şifalı Banyolu Hotel kaplıcası bulunmaktadır. Belediye tarafından işletilen “Şifalı Banyolu Hotel”in yatak kapasitesi 20’dir. Ucuz olması sebebiyle yakın çevre illerden gelen ailelerin tercih ettiği banyolu hotelin yatak sayısı yetersiz olup, talebi karşılayamamaktadır.

Pasinler ilçesinde 100 adetten fazla kaynak vardır. Bunlar içerisinde; Katranlı Kaynağı, Şahbey Pınarı, Pancar Çermiği, Değirmen Çermiği, Gözeler Çermiği, Serçeboğazı Çermiği, Deli Çermik en fazla bilinenlerdir.

#### **SONUÇ ve ÖNERİLER**

Pasinler yüksek bir termal turizm potansiyeline sahip olmasına rağmen bu kaynaklar yeterince değerlendirilememiştir. Bunda en önemli eksiklik, konaklama tesislerinin ve yatak kapasitesinin yeterli sayıda ve nitelikte olmamasıdır. Ayrıca tanıtımında yeterli olmayışı bir diğer etkidir. Erzurum’dan gelenlerin büyük çoğunluğu günlük ziyaretçi olup bazı aileler “çadırli termal turizm” faaliyetlerine katılmakta, belediye tarafından ayrılan sahada yılda yaklaşık 150-200 kadar aile çadır kurmaktadır. Çadırli termal turizmüne Kars, Ağrı, Rize ve Trabzon’dan gelen ailelerde katılmaktadır.

Kaplıcaların birbirine 50-60 metrelik mesafelerde bulunması ve çevrelerindeki boş alanların mevcudiyeti önemli bir avantajdır. Ancak bu alanlarda henüz hiçbir çevre düzenlenmesi yapılmamıştır. Söz konusu alanlarda park yeri, yeşil alanlar, amaca uygun diğer sosyal tesisler oluşturulmalı ve modern bir çevre düzenlenmesi yapılmalıdır.

İlçe merkezi dışından gelen ziyaretçiler için sosyal aktiviteyi artırıcı tesisler kurulmalıdır. Termal kaynaklardan faydalanma dışında boş zamanları değerlendirme amacıyla değişik ortamlar oluşturulmalıdır.

Tesislerin tanıtımına yönelik kataloglar, broşürler hazırlanmalı bunlar yerel basınla, ulusal ve uluslar arası yayınlarla insanlara duyurulmalıdır. Tanıtımlar sadece yazılı yayınlarla olmamalıdır, yörede kadınların özel olarak isimlendirdikleri ve gelenek haline getirdikleri bazı çermik ve hamam adetlerini televizyon ve radyo kanallarında yayınlamak suretiyle ulusal düzeyde ilgiyi artırmak mümkün kılınabilir. “Gelin



hamamı”, “gelin çermiği”, “ayak açma”, “loğusa”, “yarı kırk” ve “kırk hamamı”, “gece hamamı” (sadece ramazan ayında), “yas hamamı”, “yas çermiği” gibi hamam adetleri sürdürülmelidir.

İlçe merkezinden geçen transit karayoluna belli mesafelerde kaplıca tesislerini ve faydalarını tanıtıcı büyük panolar konulmalı, uluslar arası geçiş yolunu kullanan yerli-yabancı insanların dikkatleri çekilmelidir.

Turistik Otelin ve Kaplıcaların çevresinde her ne kadar ıslah çalışmaları yapılmışsa da, bunun yeterli olmadığı görülür. Büyük Kaplıca ve Küçük Kaplıca arasından akan Hasankale Çayı özellikle bahar aylarında debisinin artmasıyla çevrede taşkınlara yol açmaktadır. Hasankale çayının tesisler civarındaki bölümü kontrol altına alınmalı, kanallar içerisinde akıtılarak çöp yuvası olmaktan kurtarılmalıdır. Çay çevresinde aile çay bahçeleri oluşturulmalıdır.

Kaplıcaların sonradan eklenen eklentiler (soyunma odaları) yeniden düzenlenmeli daha modern soyunma ve dinlenme odaları oluşturulmalıdır.

Kaplıcaları ziyaret eden ziyaretçi sayılarıyla ilgili düzenli kayıtlara rastlanmamıştır. Buda ziyaretçi sayısındaki kesin rakamı ortaya koyma gücü çikarmıştır. İlçe Turizm Müdürlüğü bu konudaki çalışmalarına özen göstermelidir.

Kaplıcalardan yararlanan ziyaretçilere kaplıcaların faydaları ve hangi şartlarda ne şekilde yararlanmalarının daha faydalı olacağı konusunda bilgi verilmelidir. Bunun içinde kaplıca görevlilerinden biri veya birkaçının bu konuda eğitilmiş olunması gerekmektedir.

Eğitilmiş görevlilerce kaplıcalardan yararlanan ziyaretçilere kaplıcaların faydaları ve hangi şartlarda ne şekilde yararlanmalarının daha faydalı olacağı konusunda bilgi verilmelidir. Özellikle kaplıcalardan yararlanan ziyaretçiler hastalıklara göre tasnif edilmiş kür merkezlerine veya kabinlere alınarak, bulaşıcı hastalıkların en aza indirilmesine gayret edilmelidir, havuzlara girmeden önce ziyaretçilerin duş almaları önerilmeli bunun için gerekli önlemler alınmalıdır.

Sadece kaplıcalar çevresinin değil, kaplıcaların iç bölümlerinin, havuzların, özel kabinlerin temizliğine özen gösterilmeli ve her günün sonunda amaca uygun ilaçlar kullanılarak bu temizlik yapılmalıdır.

Belediye tarafından ayrılan çadır kurma sahasında; çadır yerine modern donanımlı bungolov evler oluşturulmalıdır. Bu evler şüphesiz termal turizmin daha da canlanmasını teşvik edecektir.

İfade etmeye çalıştığımız sorunlar ve öneriler, Pasinler Kaplıcalarının hak ettiği öneme kavuşmasını sağlayacak, çözümlerin ancak bir bölümünü ortaya koymaktadır. Dileğimiz bu önerilerinde dikkate alınarak Pasinler Kaplıcaları'nın önemli bir termal turizmi merkezine dönüştürülmesidir.

#### **KAYNAKÇA**

- Başar, Z., 1973, Erzurum İlinin Şifalı Suları Yerleri Genel Durumları Nitelikleri. Atatürk Üniv. Yay., No: 13, Erzurum.
- Doğanay, H., 2001, Türkiye Turizm Coğrafyası. Çizgi Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Konya.
- Doğanay, H., 1989, Erzurum'un Termal Turistik Potansiyeli. Turizm Yıllığı, 1988-1989, Ankara.
- Doğaner, S., 2001, Türkiye Turizm Coğrafyası. Çantay Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Konukçu, E., 1998, Tarihte ve Günümüzde Hasankale. Nil Yay., No: 104, İzmir.
- Özdemir, M., 1974, Erzurum ve Civarında Şifalı Suların Fiziko – Kimyasal Analizleri ve Sağlığa Etkili Özellikleri. Atatürk Üniv. Yay., No: 333, Erzurum.
- Sür, Ö., 1961, Pasinler Ovası ve Çevresinde Jeomorfolojik Müşahadeler. Türk Coğr. Derg., Yıl XVI, Sayı 21, İstanbul.
- Ünal, Ç., 1994, Pasinler İlçesi'nin Coğrafi Etüdü (Basılmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.